

STREAM

Support to Regional Aquatic Resources Management

STREAM Journal

Learning and communicating about the livelihoods of fishers and farmers

The STREAM Initiative is supported by AusAID, DFID, FAO, NACA and VSO

Contents

Halin sa Pagiging Manuggamit nangin Manugdumala sang Dunang Manggad: Isa ka Estorya bahin sa may Kapuslanan nga Pagbaylo <i>Ruperto Aleroza sa pagpahayag kay Jocel Pangilinan and Ronet Santos</i>	1
Ang Pagbaylo nga may Kapuslanan Upod sa mga Grupo-Probinsyal nga Nagapanalawsaw sang Pagpangabuhi sa Cambodia <i>Bun Hay Chheng, Tan Someth Bunwhat, Mey Chanthou and Bun Puthy</i>	4
Ang Community Fisheries Development Office: Nakaligid ang Isa ka Tuig <i>Matt Fox</i>	7
CFDO Bukas na sa Pagserbisyo! <i>Louise Mackeson-Sandbach</i>	10
Ang Kahilabtanang sang mga Apektado nga Tawo kag mga Institusyon Sa Pagdumala kag Pag-Uswag sang Akwakultura <i>M Krishnan and Pratap S Birthal</i>	12
Pagprodukto sang Similya sang Isda Para sa Akwakultura sa Southeast Cambodia: Ang Paghatag sang Responsibilidad sa Lokal nga Gobyerno (Decentralization) – Ang Dapat nga Pakadtuan? <i>Olivier Delahaye Gamucci, Graham C Mair and Harvey Demaine</i>	15
Nahanungod STREAM Journal	18
Nahanungod sa STREAM	19

Note

Ang ini nga *STREAM Journal* nagapahayag sang apat ka artikulo bahin sa mga ginapatigayon nga hilikuton sa Cambodia, nga nagahatag sang importansiya sa mga pamaagi sa pagmonitor kag pagtakos nga nagagamit sang “significant change” ukon may balor nga pagbaylo, kag and pagsalaysay sang personal kag organisasyonal nga mga estorya bahin sa pagbaylo nga may kapuslanan. Ang embukada nga estorya sang *SJ1(3)* bahin sa salaysay ni Ruperto Aleroza (or Ka Uper), isa ka Filipino nga mangingisda nga nagsulat bahin sa SPARK *study tour* (panglugayawan nga may katuyuan sa pagtuon) sa Thailand. Kaupod sa pagsulat sang mga taga-SPARK nga kanday Jocel Pangilinan and Ronet Santos, ang ila artikulo nagahingapos sa paglarawan sang “significant change” ukon may kapuslanan nga pagbaylo.

Ang madason nga tatlo ka artikulo halin sa mga kaupod sa Cambodia nga naga-obra upod sa Community Fisheries Development Office (CFDO) of the Department of Fisheries (DOF), NGO SCALE, tatlo ka opisina-probinsyal sang DOF kag Departments of Women’s and Veteran’s Affairs, kag STREAM. Si Bun Hay Chheng, Tan Someth Bunwhat, Mey Chanthou and Bun Puthy nagapakita kon paano ang “significant change” ginagamit sa praktikal nga pamaagi sang mga grupo nga naga-estudyon bahin sa palangabuhian (*livelihoods study*). Si Matt Fox kag Louise Mackeson-Sandbach, mga nagaboluntaryo obra upod sa CFDO, nagasaysay sang ginatigayon nga pag-uswag sang ini nga opisina. Si Matt nagapahanduraw sang larawan sang mga suba sa Cambodia kag si Louise nagapakita kon paano ang duha ka larawan makapabutyag sang linibo ka tinaga.

Sa ikalima nga artikulo, si M Krishnan and Pratap S Birthal nagatan-aw sang kaimportante nga mahimo sang mga tawo nga nakatu-on ang atensiyon sa komunidad (*focus persons*) para sa akwakultura sa baybayon sa India. Ang pinakaulihi nga artikulo nagabalik sa Cambodia nahanungod sa isa ka *survey* sang pagprodukto sang similya sang isda kag *decentralization* (paghatag sang katungdanan kag responsibilidad sa mga gobyerno-lokal) nga ginpatigayon ni *Olivier Delahaye Gamucci, Graham C Mair and Harvey Demaine* sang Asian Institute of Technology.

Malipayon namon nga ginapahibalo nga ang Khmer kag Vietnamese nga bersiyon sang *STREAM Journal* yara na kag ginapatigayon nga mapanghatag sa naimprinta nga *format* para sa aton nga mga kaupod sa Cambodia kag Vietnam, partikular, sa mga kaupod nga naga-obra sa probinsyal-lebel. Ang ini nga mga bersiyon sa nagakasahi-sahi nga linguahe puwede makuha sa *Virtual Library* sa *STREAM website*. Bantayan ang Nepali nga bersiyon sang SJ nga magaguwa sa masunod!

Padayunon namon ang pag-report bahin sa mga kaangtanan sa komunikasyon nga nahibaluan namon nga may kahilabtanang sa mga manugbasa sang SJ. Si Ashish Kumar (India) kag M E Azim (Bangladesh), nga kada isa may sinulat nga mga artikulo sa *SJ1(2)*, nagapadal-anay sang *e-mails* bahin sa pagsiyasat (research) sa Bangladesh parte sa akwakultura nga nagagamit sang *periphyton* kag ang potensiyal nga paggamit sini sa konteksto sang India. [Nagsala ang pagmakiniya sang *e-mail* address ni Ashish sa iya artikulo. Ang insakto nga address amo ang <ashishkumar_1in@yahoo.com>.]

Malipayon nga pagbasa!

Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, STREAM Journal Editor

Halin sa Pagiging Manuggamit nangin Manugdumala sang Dunang Manggad: Isa ka Estorya bahin sa may Kapuslanan nga Pagbaylo¹

*Ruperto Aleroza
as told to
Jocel Pangilinan and Ronet Santos*

Mangingisda, Lider sa Komunidad kag Presidente sang Organisasyon

Ako si Ka Uper, 48, isa ka mangingisda, kag isa ka lider sa komunidad. Bisan elementarya lang ang natapos ko, nangin konsehal ako sang *Barangay Encarnacion*, isa ka barangay sa baybayon sa Batangas, Philippines halin sang 1991 hasta 1993. Sang 1992, nangin miyembro ako sang SAMMACA ukon *Samahan ng mga Maliliit na Mangingisda ng Calatagan* (Association of Small Fishers of Calatagan), isa ka organisasyon nga ginpatigayon pundar sang CERD (Centre for Empowerment and Resource Development), isa ka NGO nga nagabulig sa magagmay nga mga mangingisda. Presidente na ako subong sang SAMMACA; ang organisasyon nag-uswag kag nangin federasyon nga may 10 ka *chapters* sa siyam ka mga barangay sa Calatagan, nga may miyembro nga nagadamo sang sobra sa 700 ka mga magagmay nga mangingisda.

Pagtuon kag Pagbaylohanay sang Impormasyon Bahin sa Pagdumala sang Dunang Manggad

Sang nagligad nga tuig, isa ako sa 12 ka mga lideres sa komunidad, NGO kag opisyales sa gobyerno-lokal halin sa Pilipinas, Indonesia kag Thailand, nga nagbuylog sa isa ka *study tour* (panglugayawan nga may katuyuan sa pagtuon) sa Thailand sadtong Agosto 1-15, para magtuon kon paano nagapartisipar ang mga komunidad-lokal sa pagdumala sang dunang manggad¹. Sa norte nga bahin sang Thailand, napanilagan ko kon paano ang mga mangunguma nga katapo sang Northern Farmers' Network nagapartisipar sa pagdumala sang *watershed* sa Distrito sang Samoeng malapit sa Chiang Mai. Sa Trang, sa sur nga bahin sang Thailand, nakilala ko si Khun Pisit Charnoh². Nakahibalo ako kag nakabaylohanay sang ideya upod sa mga magagmay nga mga mangingisda sa sur nga bahin sang Thailand kon paano sila magdumala sang sangtuwaryo sang mga isda, magpasanyog liwat sang mga katunggan, kag magnegosyar sa iban nga tawo nga kaupod nila nga nagagamit sang lugar palangisdaan.

Ka Uper (pinakatuon sa ikaduha nga raya, nagasulat) sa study tour sa Thailand

Ang pagpakig-impon ko upod sa iban mga magagmay nga mangingisda sa Thailand kag Indonesia, paagi sa *study tour kag rehiyonal nga workshop* sang programa sang SPARK, ang nagpamuklat sa akon nga ang lyabe sa pagdumala sang kumon nga dunang manggad (halimbawa, isa ka lugar palangisdaan nga ginagamit man sang mga wala gapangisda nga mga tawo katulad sang negosyo sa turismo kag nabigasyon), amo ang pagpartisipar sa pagdesisyon sang tanan nga nagapanginpulos sang dunang manggad, kon ano nga pagsulundan ang dapat ipatuman nahanungod sa paggamit sang dunang manggad kag kon paano ini mapatuman. Napaino-ino ko nga importante nga ang

---

¹ Sobra sa 52 ka lideres sa komunidad, opisyales sa gobyerno-lokal kag lideres sang NGO ang ginpili nga magpartisipar sa mga aktibidades nga may katuyuan sa pagtuon nga ginpatigayon sang SPARK sang nagligad nga tuig..

² Ang 2002 nga tagdaug sang Goldman Environmental Prize (premyo nga may upod nga \$125,000 nga kwarta kag ginakonsiderar nga "environmental Nobel Prize"), bangud sang iya nga gina-obra nga pagpabalik sang ekosistema sa baybayon sang Thailand sa pagpanikasog nga maamligan ang ila palangabuhian.

magagmay nga mga mangingisda nga ang pagpangabuhì nakasandig sa pagpangisda, kag amo ang pinaka-importante nga tag-gamit sang dunang manggad, dapat nga mangin bahin sa pagdihon sang sini nga mga pagsulundan kag pagpatuman. Napasanyog ko ang akon paghangop sang importansiya sang partisipasyon sa CBNRM (community-based natural resources management).

Kapasidad kag Kabakud sang Buot

Natun-an ko man ang bahin sa mga pamaagi sa pag-analisar sang mga may kahilabtanang nga mga tawo kag pag-atubang sang mga konplikto sa tunga sang mga nagakalain-lain nga nagapanginpulos sang dunang manggad. Ang mga konplikto nagakatabo sa tunga sang isa ka komunidad-lokal kag gamhanan nga mga puwersa sa guwa sang komunidad katulad sang dalagko nga negosyo kag sa mga pumuluyo nga yara sa komunidad. Ang kapasidad ko sa pagbinag-binag sang konplikto nagsanyog kag ang akon nga kabakud sang buot sa pag-atubang sini nga mga konplikto nagtin-ad man.

Ang amon organisasyon nagadumala subong sang tatlo ka 200x100 ka metro nga sangtuwaryo sang isda nga ginatagaan pundo sang gobyerno-lokal. Nagapartipisar kami sa isa ka 45-hektariya nga *mangrove reforestation project* nga ginapunduhan sang Oxfam, isa ka British nga NGO, kag PACAP, isa ka *Australian funding agency*. Isa sa amon miyembro, nangin *chairperson* sang isa ka *bay-wide Fisheries and Aquatic Resource Management Council (FARMC)* nga nagarekomendar sa gobyerno-lokal sang mga polisa nga may kaangtanan sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan. Aktibo man kami sa kampanya batok sa ilegal nga pagpangisda sa bulig sang mga miyembro sang *national media*. Nakumbinse namon ang mga utoridad nga indi pagtugutan ang pag-operar sang isa ka paktorya sang semento nga makahalit sang amon katunggan kag makapahigko sang amon nga lugar palangisdaan. Nagapartipisar man kami sa pagproteher sang nabilin nga takot ukon bahura (coral reefs) sa Pagapas Bay sa Calatagan sa suporta sang gobyerno-lokal. Sini, napilian ako nga miyembro sang nasyonal nga konseho sang National Anti-Poverty Commission (NAPC).

Ka Uper (may antipara, una nga raya sa wala) upod sa mga mangingisda kag partisipante sang SPARK study tour sa katunggan sa sur nga bahin sang Thailand

Samtang sang una, ang kalabanan nga tawo nagapensar nga ang pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan mas maayo nga ipabay-an sa mga eksperto sa pangisda, gusto namon nga mapakita nga ang mga nagapanginpulos sang dunang manggad sarang man nga mangin tagadumala.

Si Ka Uper ang presidente sang SAMMACA. Si Jocel Pangilinan ang SPARK Programme Assistant kag si Ronet Santos ang SPARK Programme Coordinator. Si Ka Uper mapakig-angotan paagi sa CERD, 102E R&L Mendoza Building, Kamuning Road, Quezon City, Philippines, <cerd@skynet.net>. Si Jocel kag Ronet mapakig-angotan sa <spark@qinet.net>.

Ang significant change (pagbaylo nga may kapuslanan) isa ka sistema sa pag-monitor nga may partisipasyon, nga ginagamit sang VSO. Ini "ginapatihan nga isa ka binag-o nga pamaagi sa pagpakita sang pag-monitor nga nahimo upod sa Christian Commission for Development in Bangladesh (CCDB) sadtong 1994. [Ini] nahimo upod sa pagdihon sang binag-o nga panan-awan

---

(*evolutionary perspective*) sa pagtuon sa mga organisasyon. Ang disenyo nagasakop sang hungod nga pag-abandonar sang paggamit sang mga “indikasyon”, isa ka kinahanglanon nga konsepto sa sinang-una nga pamaagi sa pag-monitor. Tigaylo, ang ginatuunan sang sini nga sistema amo ang pagpangita sang pagbaylo nga may kapuslanan sa panan-aw kag interpretasyon sang mga nagakalain-lain nga mga partisipante. Nagasandig ini sa paggamit sa sahi kag kalidad, indi sa kadamuon, sang impormasyon nga makuha.. Ang pamaagi nga ini nagakuha sang kahulugan sang mga hitabo nga nakalipas na (*inductive*), indi *deductive* ukon nagahimo sang panan-awan para sa mga matabo sa palaabuton. Ang pamaagi sang sini nga sistema nagapasanto suno sa sitwasyon kag sa dalagan sang hitabo, kag indi sarado sa pagbaylo” (p 68).³

---

³ Davies, Rick 1998 An Evolutionary Approach to Organisational Learning: An Experiment by an NGO in Bangladesh. In Mosse, David, Farrington, John and Rew, Alan (editors), *Development as Process: Concepts and Methods for Working with Complexity* (pp 68-83). Routledge Research/ODI Development Policy Studies. London and New York: Routledge.

Ang Pagbaylo nga may Kapuslanan Upod sa mga Grupo-Probinsyal nga Nagapanalawsaw sang Pagpangabuhi sa Cambodia

Bun Hay Chheng, Tan Someth Bunwhat, Mey Chanthou and Bun Puthy

Tayuyon nga Pagsanyog, Pagtuon bahin sa Pagpangabuhi, Pagpatin-ad sang Kapasidad kag Pagbaylo nga may Kapuslanan

Ang duta-palangisdaan sang Cambodia subong amat-amat nga ginareporma, kag ang responsibilidad sa madamo nga mga lote-palangisdaan ang ginahatag sa komunidad. Ugaling madamo sa mga komunidad ang nagapangatubang sang mga problema bangud indi nila mahangpan kon paano ang tayuyon nga pagpanginpulos sining mga dunang manggad sa baybayon ukon paano nila mapunggan ang adlaw-adlaw nga pagtamasa ukon pagguba sini. Ang gobyerno sang Cambodia nagsugod na establisar sang mga komite nga magabuyloganay sa pagproteher sang mga dunang manggad nga yara sa mga komunidad. Ang mga pagtuon bahin sa tayuyon nga palangabuhian ginapatigayon na sa mga barangay para mapat-ud ang mga isyu kag ang nagakadapat nga solusyon para nga ang mga pumuluyo makadihon sang mga estratehiya para sa ila palangabuhian, likawan ang mga problema, kag maamligan ang mga dunang manggad.

Ang pagpatin-ad sang kapasidad para sa pagtuon sang tayuyon nga palangabuhian ginapatigayon sang grupo nga manughanas (*trainer team*) sang SCALE upod sa mga grupo probinsiyal nga nagatuon bahin sa palangabuhian sa mga probinsiya sang Kandal, Kampong Chhnang kag Kratie. Ang mga pumuluyo natagaan sang kahigayunan nga magdiskurso kag magsugod resolbar sang subong kag palaabuton nga mga isyu nga may kaangtanan sa palibot (*environment*), dunang manggad kag talunon nga mga kasapatan (*wildlife*). Ang SCALE nag-monitor man sang proseso sa pagpatin-ad sang kapasidad nga may katuyuan sa pagtul-id kag pagpakita sang pinakaimportante nga mag pagbaylo sa ihibalo, kinaugali, kag paghanas sa *field* sang mga katapo sa tatlo ka grupo-probinsiyal, nga may anum ka miyembro kada isa – apat halin sa Departamento sang Pagpangisda kag duha halin sa Departamento sang Kababaehan kag Beterano (Department of Women's and Veteran's Affairs).

Pamaagi: Pag-monitor, Obserbasyon, Mga Pamagkutanon kag Reports

Samtang ginahimo ang pagtuon sa tayuyon nga palangabuhian, ang SCALE nag-monitor sang ginahimo sang grupo sa kada probinsiya para mahangpan ang ila nga mga ihibalo, pamatasan kag ginahimo sa *field practice*. Ginasundan sang "*trainer team*" ang tanan nga ginahikot sa pagpatigayon sang PRA implementation sa kada barangay, katulad sang pagpili sang mga barangay, mga pamaagi sa pagpatigayon, mga PRA *tools* ukon pamaagi ukon galamiton sa pagtipon sang impormasyon kag pagbinag-binag sang mga problema, paggamit sang *computer* kag pagsulat sang *report*.

Ang SCALE "*trainer team*" nag-rekord sang ila nga mga obserbasyon bahin sa ihibalo, kaugalian kag *field practice* sang mga miyembro sang *study team*, samtang ginahimo ang paghanas sa tayuyon nga palangabuhian kag sa PRA praktis sa mga barangay. Partikularmente, ang *team* nagpanilag sang mga kinaiya sang mga tawo sa kada grupo – sa ila ululupod nga pag-obra kag kon paano – nga may espesyal nga paghatag sang importansiya sa mga babaye.

Antes ang paghanas, may papeles nga naga-unod sang mga palamangkutanon (*pre-training questionnaire*) bahin sa paghangop sang PRA ang ginpakumpleto sabat sa mga miyembro sang grupo-probinsiyal. May papeles nga naga-unod sang mga palamangkutanon (*post-training questionnaire*) bahin sa ihibalo sa PRA ang ginpakumpleto sabat tatlo ka bulan halin sa pagsugod sang kurso sa paghanas (*training course*) sa una nga barangay, kag pagkatapos sang PRA *practice* sa ikaduha nga barangay. Ang mga report bahin sa mga makahulugan nga pagbaylo (*significant change*) ang ginsulat sang kada grupo-probinsiyal, nga nagpakita kon ano nga mga pagbaylo ang ila naagyan kag kon san-o ini natabo. Ini ginahimo paagi sa grupo nga pagdiskurso.

Resulta

Samtang indi posible ang paglakip sang mga resulta sang pagtuon bahin sa palangabuhian ukon sang mga *questionnaire* sa sini nga artikulo, ang ini nga mga konklusyon bahin sa *significant changes* ang nakuha:

- Ang kada grupo nakahangop sang paggamit sang PRA *tools* sa pagtipon sang mga impormasyon halin sa mga pumuluyo.
- Ang tanan nga mga grupo makapatigayon nga silahanon lamang sang PRA sa ikaduha nga barangay.
- Sa kabilugan, ang tanan nga mga *team* maayo mag-obra bilang mga grupo. Maathag nga nahangpan nila kon paano magpatigayon sang PRA bilang isa ka responsable kag komitido nga grupo.
- Ang mga kalalakihan kag kababaihan maayo mag-obra kun ulupdanay.
- Dugang pa nga eksperyensiya sang kinahanglan sa pagpatigayon sang PRA, pagbinag-binag sang problema, paggamit sang *computer* kag pagsulat sang report.

Mga estorya sang Personal nga Makahulugan nga Pagbaylo

Sadtong Septyembre 2002, isa ka “CFDO-SCALE-STREAM Livelihoods Meeting” ang ginpatigayon sa Departamento sang Pagpangisda sa Phnom Penh, para magreport kag magkuha sang *feedback* bahin sa resulta sang mga pagtuon sa palangabuhian sa tatlo ka mga probinsiya. Sa katapusan nga bahin sang *meeting*; isa ka boluntaryo nga miyembro halin sa kada grupo ang nagpahayag sang ila mga estorya bahin sa personal nga mga pagbaylo.

Halin sa Kandal Province

Ako si Ms Bun Puthy. Naga-obra sa *Department of Women’s and Veteran’s Affairs*. Antes sa pag-obra upod sa STREAM, wala ako kahibalo kon ano ang PRA. Sa masami, ako ang nagahambal kag nagatudlo sa ila kon ako naga-obra sa mga kabarangayan kag ang ugali ko pareho sang isa ka pinuno nga nagatudlo sang tanan nga ulubrahon. Sa sulod sang tatlo ka bulan, nahibaluan ko na sang tul-id ang parte sa PRA *tools* kag implementasyon, kag kon paano magtipon sang impormasyon halin sa mga pumuluyo. Naathagan ako kon paano magtrabaho upod sa grupo, mangin maayo nga pagtamdanay sang mga miyembro sa grupo kag pagdumala sang maayo sang mga katungdanan para sa grupo. Sa dugang pa, sa masami ako ang responsable sa pag-assess sang grupo kada tapos himo sang isa ka PRA *tool*. Ang importante sa akon amo nga makaupod ako sa mga pumuluyo kag maathagan sang maayo bahin sa matuod-tuod nga pagpangabuhi kag nabinag-binag ko man ang tanan nga impormasyon sa mga barangay. Labi sa tanan, nalipay gid ako kag gusto magpadayon patigayon sang PRA sa mga barangay tungod interesado gid ako nga mahibaluan ang mga isyu kag mga kalubaran sang mga ini para sa mga magagmay nga mangunguma. Sa kabarangayan. Gani sa subong, nakaagum ako sang mas madamo nga eksperyensiya kag nangin mas maayo ang akon pagtrabaho sa opisina kag sa *field*.

Halin sa Kampong Chhnang Province

Ako si Ms Mey Chanthou. Nagatrabaho ako sa Departamento sang Agrikultura sa Kampong Chhnang. Nabinag-binag ko nga wala ako may nahibaluan bahin sa PRA *tools*, *computer software*, ukon sa pagsulat sang *report*. Ugali ko nga natamaman maghambal sa masami kag wala gid ako nagatrabaho sa mga kabarangayan. Pero sang nagtrabaho ako sa STREAM sa tatlo ka bulan, nahibaluan ko sang tul-id ang PRA *tools*. Makatrabaho ako direkta sa mga mangunguma. Makatipon ako sang impormasyon kag makasulat sang mga *report*. Nakahibalo ako sang mas madamo nga computer programs katulad sang FreeHand, ArcView, Word and Excel. Nagapamati kag nagatuon upod sa mga pumuluyo tungod importante sa akon ang mangin aktibo. Nag-estar ako kag nagtrabaho upod sa mga pumuluyo sa nagakalain-lain nga pagsinirayo. Kag sa katapusan, ang akon kabuhi nagbaylo paagi sa dugang nga ihibalo, kaugalian kag praktis.

Halin sa Kratie Province

Ako si Mr Tan Someth Bunwhat. Nagatrabaho ako sa opisina sang pangisdaan sa Kratie. Sa wala pa ako maka-obra sa STREAM, wala ako kahibalo bahin sa PRA *tools* kag kon paano maghimo sang

plano, paano mag-analisar sang impormasyon ukon magsulat sang mga report. Sa pihak nga bahin, sa sulod sang tatlo ka bulan, nahibaluan ko kon paano magplano kag magtrabaho upod sa grupo, labi na gid upod sa kababaihan. Napatin-ad ang akon abilidad sa paggamit sang computer. Ang akon nga panan-awan nagbaylo halin sa pagdikta sang mga ideya pakadto sa pagbaton sang mga ideya kag mga isyu halin sa mga pumuluyo kag nakasaho na ako nga mag-estar upod sa mga pumuluyo. Makaestorya ako sang maayo upod sa mga pumuluyo kag utoridad-lokal kag madamo ako sang natun-an halin sa mga mangunguma. Napatin-ad ko ang akon abilidad.

Si Bun Hay Chheng isa ka Manager sa SCALE Research and Fish Seed Station kag mapakig-angotan sa <012809091@mobitel.com.kh>. Si Tan Someth Bunwhat isa ka Officer sang Department of Fisheries sa Kratie Province. Si Mey Chanthou isa ka Officer sang Department of Agriculture sa Kampong Chhnang Province. Si Bun Puthy isa ka Deputy Director sang Department of Women's and Veteran's Affairs sa Kandal Province. Tanan sila mapakig-angotan paagi sa <cfdo@camnet.com.kh>.

Ang Community Fisheries Development Office: Nakaligad ang Isa ka Tuig

Matt Fox

Ang Panglakaton sang CFDO ...

Ang isa ka mangin-alamon naghambal nga ang pinakalaba nga panglakaton naga-umpisa sa isa ka tikang nga yara sa husto nga direksyon. Pagkatapos sang nagalala nga konplikto sa tunga sang magagmay kag dalagku nga mangingisda sa Tonle Sap (Cambodia's Great Lake), nagpahayag sadtong Oktubre 2000 ang Prime Minister nga masobra sa tunga (mga tunga sa milyon ka hektariya) sang komersyal nga lugar palangisdaan ang igahatag balik sa mga tawo. Ang ini nga mga lugar (mga tunga sa milyon ka hektariya) pagadumalahan mismo sang mga komunidad sang mangingisda, nga may paggiya kag suporta halin sa gobyerno. Bilang isa ka tikang sa sini nga proseso, ang Community Fisheries Development Office (CFDO) sang Department of Fisheries (DOF) gintukod sang isa ka tuig nga nagligad para magbulig sa proseso sang pagreporma sa pangisdaan.

Ang CFDO responsable sa pag-implementar, pagpatigayon kag pagsuporta sang pangisdaan sa komunidad (*community fisheries*). Ang Cambodia sa subong may yara na nga 240 *community fisheries* nga natukod sa takas (inland) kag sa mga lugar sa baybayon, ang kadam-an sini gintukod sugon sang pagpahayag sang reporma. Ang DOF Director, Mr Nao Thuok, nagasiling, "Ang konsepto sang pangisdaan nga nakasandig sa komunidad ang pagdumala (*community-based fisheries management*) bag-o para sa Cambodia. Pero, ini ginapatihan nga binag-o nga pamaagi sa pagdumala para sa tayuyon nga paggamit sang dunang manggad sa pangisdaan, kag natilawan na sa sobra sa 10 ka tuig sa iban nga pungsod katulad sang Pilipinas. Makatuon kita gikan sa sini nga mga inagyan, "pareho sang isa ka bata nga nagatuon maglakat".

Reporma sa pangisdaan kag pagdumala nga nakabase sa komunidad ang nagahatag tingog sa mga nagagamit sang dunang manggad sa kadagatan. Sa diri ang komunidad nagahulat sang resulta sa pagpiniliay sang komite.

Sa una nga tuig sang CFDO, nagdako ini kag nagsakop sang 25 ka katapo. Naghalin ini sila sa mga nagakalain-lain nga ulobrahan, ang kadamuan nagtrabaho sadto sa *field* upod sa DOF. Ugaling, diutay lang sa ila ang may mga eksperiyensiya sa *community-based fisheries management*. Ang paghanas naghanda sang CFDO para sa may paghangkat nga responsibilidad sa pagpatuman kag pagpatigayon sang *community-based fisheries management*. Ang CFDO nakasugod man sang pila ka mga proyekto sa pagpanalawsaw (*research projects*) para makakuha sang madalum nga paghangop sa mga isyu nga maka-epekto sa pagpatuman sang buyloganay nga pagdumala (*co-management*) sa mga pigado nga komunidad sang mangingisda.

Ang STREAM Initiative kag Pagtuon bahin sa Palangabuhian

Ang CFDO isa sa mga una nga ahensiya nga naga-upod trabaho sa rehiyonal nga STREAM Initiative. Sa sulod sang CFDO, ang STREAM naghatag pundo para sa isa ka tagadumala para magpatigayon sang pagpundar sang Cambodia National Communications Hub, kag para mapasanyog ang kaangtanan sang mga rehiyonal nga may kahilabtanang mga tawo para makabaylohanay sang ihibalo kag magpasanyog sang pagbaylohanay sang impormasyon. Isa ka boluntaryo nga nagtrabaho upod sa VSO (Voluntary Service Overseas) ang ginbutang sa CFDO para magbulig nahanungod sa pagdumalahan kag organisasyonal nga mga isyu.

Kaupod sa Cambodian NGO SCALE, ang CFDO nagahimo sang isa ka pagtuon nga ginasuportahan sang STREAM bahin sa mga palangabuhian nga nakasandig sa pangisda sa mga probinsiya sang Kandal, Kampong Chhnang and Kratie. Ang mga lugar nga ginatun-an nagalakip sang nagakalain-lain nga pangisdaan katulad sang the Tonle Sap, sang Mekong River kag sa masami nga ginabahaan (seasonally-flooded) nga mga talamnan. Para nga mahangpan sang tul-id ang kabuhian sang mga pamilya sang mangingisda, ang Participatory Rural Appraisal (PRA) nga mga pamaagi ang ginagamit para magtipon sang impormasyon direkta halin sa mga nagagamit sang dunang manggad. Ang ginatagaan sang importansya amo ang pagpatin-ad sang kapasidad sa pagpanalawsaw kag pagpatigayon sang taga-CFDO, opisina-probinsiyal sang pangisda kag sang *Department of Women's and Veteran's Affairs*. Ang mga report bahin sa mga komunidad sa pangisdaan puwede matan-aw sang interesado nga may kahalabtanang nga mga tawo kag magamit sa paghimo sang iban pa nga mga proyekto sa mga komunidad sang mangingisda. Paagi sa pagtuon sang STREAM, ang nagapasakop nga mga pumuluyo nakatigayon sa pagprayuridang sang mga isyu nga makaapekto sang ila palangabuhian kag magtrabaho para sa kalubaran sang mga problema.

Pagtuon Bahin sa Palangabuhian sang ICLARM

Upod sa mga ahensiya panggobyerno sang Bangladesh, Lao PDR and Vietnam, ang CFDO nagapartisipar sa isa ka proyekto nga ginahatagan pundo sang ICLARM para magtukib sang mga palangabuhian nga nagasalig sa *inland fisheries*. Ang katuyuan sang pagtuon amo ang pagtul-id sang pagsalig sang imol nga pumuluyo sa mga dunang manggad sa kadagatan, maglaragway sang "kaimulon", kag magtakos sang kahuyang sang mga imol nga tawo sa kapaslawan sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan. Gina paabot nga ang impormasyon nga makuha sa apat ka mga pungsod magabulig sa mga nagadumala kag sayantipiko sang mga dunang manggad sa kadagatan, nga mahangpan ang kaangtanan sa tunga sang imol kag sang dunang manggad. Ang isa ka ginatagaan sang atensiyon amo ang palaabuton nga iprayuridang nga pagtuon kag mga masudlan nga anggulo (entry points) para mapahaganhagan ang kaimulon.

Ang CFDO nagabulig para maagum ang direcho sa pagpangisda para sa mga iimol nga mga mangingisda paagi sa co-management.

Paghanas sang CFDO

Sa bulig sang *volunteer staff*, ang CFDO nangin masako magdisenyo kag magpatigayon sang ila mismo nga programa sa paghanas nga may suporta halin sa mga NGO kag mga tawo nga may kaangtanan sa pagdumala sang pangisdaan sa Cambodia. Ang mga katapo nagaupod sa mga *study tours* (panglugayawan nga may katuyuan sa pagtuon) sa mga *community fisheries* sa *inland* kag mga lugar sa baybayon. Sila nagapasakop sa mga hilikuton nga nagahatag sang importansya sa konsepto sang buyloganay nga pagdumala (co-management) lakip ang mga dulunan (boundaries), konplikto, kauswagan, kag mga isyu bahin sa sustainability (katayuyon) kag polisa. "Ang paghanas magahatag sa mga katapo sang mga kinahanglanon (*tools*) para mapatuman ang *fisheries co-management*, kag makapaayo sang serbisyo sa mga komunidad sang pangisda," siling sang Pinuno sang CFDO, Mr Thay Somony.

Ang CFDO luyag magpabutyag sang pagpasalamat sa suporta kag bulig-pinansiyal sang sini nga mga kabuylog: American Friends Service Committee, Cambodian Family Development Services, CBNRM and WWF, FAO Siem Reap, IDRC, MRC Capture Fisheries Project, MRC Reservoir Project, Oxfam America, Oxfam GB (Great Britain) and SADP. Dugang pa sa mga kahigayunan sa pagtuon sang iya nga mga katapo, ang CFDO nagatan-aw sini nga kaangtanan nga importante sa pagpatin-ad sang komunikasyon kag pakig-angotay sang mga tawo nga may kaangtanan sa komunidad sang pangisda.

Ang Ginapanan-aw ...

Ang CFDO nagalaum nga mapatin-ad ang kaangtanan sa mga NGOs nga nagatrabaho sa *community-based fisheries management* kag angot nga mga larangan. Si Mr Thay Somony nagakomentar nga , “Ang mga NGOs may importante nga papel sa pagpundar kag pagsuporta sang pangisdaan sa komunidad sa Cambodia ... ang CFDO pursigedo nga magbulig kag makipag-angot sa mga organisasyon, kag magbuyloganay trabaho sa mga proyekto sa palaabuton.” Sa subong, kaupod sa mga may kaangtanan nga NGOs, may ginahimo nga mga pagtipon-tipon upod sa mga tawo nga may kahilabtan. Ang CFDO magapanikasog nga ang kada isa yara sa masami “nakaangot”. Ang malapit nga relasyon sa pagtrabaho upod sa pila ka mga NGOs nasuguran na sa una nga tuig sang CFDO, kag ginalauman nga ini nga kaangtanan mangin basehan para sa epektibo, alalangay kag hayag nga *community-based fisheries management* sa malawig nga panahon.

Kada tuig sa Cambodia, ang Tonle Sap (Great Lake) nagakapuno hasta sa pangpang, nga ginadaluyan sang Mekong River nga puno sang tubig ulan (*monsoon rains*). Ang Tonle Sap River nagkambyo sang direksiyon, kag nagapasangkad sang suba mga walo ka pilo kag nagahatag sinyales sang grupo nga pagbakwit sang mga isda para magbuto, nga amo ang magasustinir sang Kingdom sa isa naman ka tuig. Kada Nobyembre, ang mga pumuluyo nagahatag gid sang tinion halin sa masako nila nga trabaho para masayran kag mahiwat ang pagkambyo sang ilig sang tubi, kag maghanduraw sa nakaligad nga panahon. Samtang ang suba nagkambyo sang iya ilig kag ang sapa nagagamay, isa pa gid ka pagkambyo sang direksiyon ang nagakatabo nga pareho kaimportante sa madangatan sang mga tawo sa mga komunidad sa pangisda sa Cambodia. Ang paglihok padulong sa *community-based fisheries management* nga pamaagi pagabantayan sang tul-id sang mga mangingisda sang kaharian, samtang ang mga katapo sang CFDO staff nagasako dihon sang mga plano para sa palaabuton.

Si Matt Fox isa ka Australian Youth Ambassador for Development (AYAD) sa CFDO, Phnom Penh. Mapakig-angotan siya sa <cfdo@camnet.com.kh>.

CFDO Bukas na sa Pagserbisyo!

Louise Mackeson-Sandbach

Sa katapusan nga bahin sang trabaho sang isa ka VSO *volunteer*, isa ka *placement review* kag report ang ginahimo sang volunteer, sang iya nga ginaobrahan kag mga katrabaho nga malapit sa iya. Ang ini nga proseso nagalakip sang pagsulat sang isa ka estorya nahanungod sa pagkambyo nga may kapuslanan (significant change" story) nga ginapakig-ambit sa mga kaupod para madiskusyunan, ma-improbar kag malakip sa *placement report* – kag ginahatagan sang "*headline*" nga amo ang titulo sini nga artikulo. Ang mga larawan nga nagapakita sang "sadto" kag "nagligad" nga sitwasyon sang opisina sang CFDO ginsumitir kalakip sang report, kag ginlakipan sang mga bahin (*excerpts*) sang "significant change" nga mga estorya ni Louise.

Sang-una

Sa panahon sang placement, may pagkambyo para sa kaayuhan nga nagakatabo sa palibot sang opisina. Amo ina ang buot silingon sang "significant change" – ang pagkambyo sang palibot, sang tinutuyo kag Kabakod sang buot sang mga katapo kag sang opisina..

Sang Ulihi

Ang opisina may maayo nga kultura sa pagtrabaho, may maayo nga pagtinamdanay sa tunga sang mga katapo kag masadya nga lugar nga paga-obrahan. Ang pagdamo sang hilikuton kag sang nagadapo ang nag pasulhay sang palibot sang opisina – ang mga katapo naga-amat-amat trabaho sang maayo bilang grupo , ululupod ang mga lalake kag mga babaye.

Si Louise Mackeson-Sandbach nagtrabaho bilang Management Advisor sang Community Fisheries Development Office (CFDO) sa Department of Fisheries sa Phnom Penh from February to November 2002. Ang pagbutang sa iya sa CFDO napatigayon paagi sa Business Partnership Scheme sang Voluntary Service Overseas (VSO). Si Louise nakabalik na sa UK sa iya posisyon sa Accenture Company. Mapakig-angotan siya sa <louise_mackeson@hotmail.com>.

Ang Kahilabtanang mga Apektado ng mga Tawo kag mga Institusyon Sa Pagdumala kag Pag-Uswag sa Akwakultura

M Krishnan and Pratap S Birthal

Ang mga Kinahanglanon sa Akwakultura sa Baybayon

Sa bag-o lang natapos nga proyekto sa India (Krishnan et al., 2001), ang amon nga grupo naghimo sang mga pagsiyasat sang mga nagakalai-lain nga pamaagi sa akwakultura sa Distrito sang Nellore sa Estado sang Andhra Pradesh kag Distrito sang Cuddalore sa Estado sang Tamil Nadu. Dugang pa sa pagkumpleto sang proyekto, ang grupo nakatuip sang mga kinahanglanon nga nagakinahanglan sang atensiyon nga magahimo sang Akwakultura sa baybayon nga mangin isa ka mayor nga palangabuhian. Ini nagalakip sang:

- Pagpamuklat sa mga utorida sa mga nagakalai-lain nga departamento sa distrito nahanungod sa potensiyal sang akwakultura sa baybayon bilang pagahalinan sang tayuyon nga palangabuhian sa kaumahan,
- Pagpat-ud sang mga “focus persons” ukon mga tawo nga madangpan para maghatag laygay sa mga mangunguma nahanungod sa pag-organisar sang mga estratehiya sa paggamit sang dunang manggad sa *field level*, kag
- Pagpadasig sa bahin sang mga utorida sang departamento sa pangisda kag mga may kaangtanan nga department para magbulig sa mga mangunguma sa pagparehistro sang ila mga uma sa pagpatuman sang Utoridad sa Akwakultura ukon Aquaculture Authority⁴.

Mga Problema sa Pagsanyog sang Akwakultura sa Baybayon sang India

Ang pagsanyog sang akwakultura sa baybayon sang India nagahinay bangud sang nagatuhaw nga mga ginamu-gamo sang mga mangunguma kag ang kakulang sang mga lideres nga may ikasarang sa komunidad. Ang mga madinalag-on nga mga pamaagi sang mga bangko nasyonal sa sektor sang agrikultura – katulad sang *micro-credit* – wala pa mapalapnag sa sektor sang akwakultura. Sa masami ang ginamu-gamo nagahalin sa direktso (*rights*) sa pagpanag-iya sang duta, mga lugar nga alagyan sa pagpasulod kag pagguwa sang tubi sa mga *canal systems*, ang tian sa pagpasulod sang tubi kag ang pagpaguwa sa tian sang pag-iis sang tubi, kag ang direktso (*rights*) sa paggamit sang mga lugar sa palibot sang baybayon (*wastelands*). Ang kakulang sa kamulatan-teknikal kag independiente nga mga paghimakas sang mga ahensiya nga nagabulig tudlo ukon hanas sa mga tawo sa komunidad, kag mahina nga paghatag sang mga serbisyo, amo ang mayor nga mga problema, kalakip sang mga polisa sa pagparenta sang duta. Ang dungan kag malip-ot nga kasugtanan sa pagrenta (*dual and short lease terms*) kag mahal nga renta nagaapekto man sang madasig nga pag-uswag. Ang mga panibad-on sa akwakultura (*social stigma attached to aquaculture*), ang abusado nga pagpangguba sang punong, kakulangan sang nagakadapat nga mga pasilidad sa paghanas sa komunidad (*poor training facilities at grassroots levels*) kag kon kaisa ang ginabale-wala nga pagbuylog sang mga kababaihan nagapaapekto man sa kahinay sang pag-uswag sang sini nga sektor.

Ang Kakinahanglanon sang Pagbuylogang mga Paghimakas

Sa nagakambyo nga hitabo sa idalum sang Pangkalibutan nga Organisasyon sa Negosyo ukon WTO (World Trade Organization), ang akwakultura sa India nagasanyog bangud sang mga binag-o nga estratehiya sa produksiyon katulad sang nakakontrata nga pagpanguma (*contract farming*) para sa mga magagmay nga mga mangunguma, nga nagabulig padako sang kabilugan nga produksiyon. Ang nakakontrata nga pagpanguma kon ikumparar sa pang korporasyon nga pagpanguma, makahatag sang mas labi ka lapad nga ligwa para sa akwakultura sa baybayon, kon sa diin ang kadam-an

⁴ Ang *Aquaculture Authority* gintukod sang Gobyerno sang India sa idalum sang Section 3(3) sang Environment (Protection) Act 1986 para masolbar ang sitwasyon nga nagtuhaw bangud sang pagsagud sang lukon sa mga baybayon. Palihog magtan-aw sa www.aquaculture.tn.nic.in para sa dugang nga kasayuran.

---

nalakip sa kategoriya sang magagmay nga mangingisda ukon “marginal farmers” – nga may punong nga ang kalaparon mas manubo sa isa ka hektariya. Ang prinsipyo sang *contract farming* amo ang “buy-back” nga kasugtanan nga sa diin ang haw-as ginabakal balik sang gobyerno mismo sa punong. Mas nagustuhan ini nga kasugtanan sang mga magagmay nga manugpunong tungod nga ang mga kinahanglanon nga nagalakip sang teknikal nga paggiya, ang ginahatag sa ila kag ang ila haw-as ginabakal kag ginakuha na mismo sa punong.

Kinahanglan gid nga mamulat ang mga mata sang mga utorida sa mga distrito sa potensiyal sang akwakultura sa baybayon. Ang mga departamento nga may kahilabtan sa pagpanukot sang buhis, agrikultura, irigasyon kag *public works*, *electricity boards*, ang bangko-lokal kag *National Bank for Agriculture and Rural Development* (NABARD), kag kompaniya sa kaseguruhan ukon *insurance companies*, labi gid nga nagakinahanglan sang pagtudlo nahanungod sa nagatuhaw nga nagakalain-lain nga mga elemento sa akwakultura sa baybayon. Ang mga ehersisyo para mapatin-ad ang pagkamulat sang sini nga mga propisyunal indi dapat nga maghalin sa mataas nga kapunuan pakadto sa idalum (top-down). Ang mga pinuno-administratibo sang ini nga mga ahensiya dapat maghimakas sa pagkilala kag paghanas sang mga tinaw sa idalum sang ila utorida nga may natural nga hilig sa pag-obra sa guwa (*extension work*) upod sa mga manugpunong.. The *Village Level Extension Worker* (VLEW) indi sa tanan nga sitwasyon amo ang pinakaangay nga tawo.

Ang Kaimportante sang “Focus Persons”

Nasayran namon nga pila lang katawo ang nagatrabaho sang mga hilikuton nga angot sa akwakultura sa baybayon sa duha ka distrito kon sa diin ginahiwat ang pagsiyasat. Nagatrabaho sila sa departamento sang pangisda ukon mga propesor sa unibersidad ukon mga tawo nga ginarepeto sa komunidad, halimbawa *Panchayat* (lokal nga gobyerno sa barangay ukon *village-level government body*) nga mga presidente. Ang ila nga partisipasyon seryoso gid kag makalalaton. Sila mismo wala katalupangud sang mga ihibalo ukon ikaalam nga ila ginaangkon kag ang kontribusyon nga ila mahatag sa barangay kag distrito kon matagaan sila sang nagakaigo nga paghanas, *exposure* kag labi sa tanan, importansiya. Ang ila nga ikasarang sa pagtrabaho naapektuhan sang mga opisyal nga patakaran nga kinahanglan gid nila tumanon kag ang kinahanglanon nga magtinir sa opisina, bisan sila mas komportable sa *field*. Ang potensiyal nga mahatag nila sa pagpauswag sang akwakultura sa baybayon may daku nga kaimportante, bangud halos wala sang mga NGO nga nahanas nahanungod sa akwakultura sa baybayon sa India.

Ang kaimportante nga mahimo sini nga mga “*focus persons*” sa pagkuha sang kumpiyansa sang mga mangunguma kag sa pagbulig sa ila sa pagparehistro sang ila mga uma sa idalum sang *Aquaculture Authority*, indi gid manegar sa kaimportante. Ang ini nga mga *focus persons* yara na sa mga pila ka nakilala nga mga barangay kag lugar (*blocks*). Puwede sila mangin instrumento sa pagpatin-ad sang kumpiyansa sang mga pumuluyo sa lugar nga sa diin sila may impluwensiya. Bilang mga natural nga lideres kag lokal nga kinilala, may yara sila nga dugang nga bentaha bangud sang ila personal nga kaangtanan sa tanan nga mga departamento nga may kahilabtan, para mapatin-ad kag malab-ot ang mga tinutuyo nga isa ka organisado kag tayuyon nga pag-uswag sang akwakultura sa baybayon.

Entrepreneurs kag Manugdumala sang Manggad

Ang akwakultura sa baybayon, katulad sang bisan ano nga hilikuton nga pang-ekonomiya, nakaangot sa mga elemento sang produksiyon. Reporma sa duta, laye, buhis kag klasipikasyon ang mga responsibilidad sang estado, pero ang *unskilled labor* isa ka isyu-lokal sa akwakultura sa baybayon. Napamatud-an na nga mga *entrepreneurial skills* ang makita sa sini nga sektor, nga kon sa diin ang mga lideres nagahalin sa sektor sang pagproseso. Ang institusyonal kag *non-institutional* nga kapital, nakaangot sa edukasyon, ihibalo kag interes sa paghatag sang kapital. Gani, ang sektor nagakinahanglan sang suporta sang tanan nga mga institusiyon nga may kahilabtan.

Ang akwakultura sa baybayon ang nagabawi pa sang mahina sini nga reputasyon sa India. Ang paglapnag sang mga negatibo nga mga balita sadtong 1990s ang amat-amat subong ginatagaan sang kahigayunan nga mahangpan, kon indi man pahanugot nga patigayunon sa suok nga mga barangay. Ang mga nagakaigo nga mga pamaagi sa pagdumala, ang nagpatigayon sa pag-stabilisar sang produkto sa tayuyon nga lebel kag pagkontrol sang pagtuhaw sang mga masakit. Ang kabakod sang komunidad sa pangumhan sa pag-adoptar sang ini nga mga pamaagi, nagapakita lang sang

kapasidad sang sini nga sektor sa pagmentinar sang isa ka positibo nga *factor-product relationship* sa madugay nga panahon.

Reference

Krishnan M, Birthal, Pratap S, Ponnusamy, K, Kumaran, M and Singh, H 2001 *An Economic Evaluation of Brackishwater Aquaculture Systems in India*. Final Report. ICAR-AP Cess Fund Project, Central Institute of Brackishwater Aquaculture, Chennai, and National Centre for Agricultural Economics and Policy Research, New Delhi.

Si Dr M Krishnan isa ka Senior Scientist (Economics) sa Central Institute of Brackishwater Aquaculture sa Chennai, India. Mapakig-angotan siya sa <mahadevak@hotmail.com> ukon sa <emkay1957@yahoo.co.in>. Si Dr Pratap S Birthal isa ka Senior Scientist (Economics) sang National Centre for Agricultural Economics and Policy Research in New Delhi, India. Mapakig-angotan siya sa <psbirthal_ncap@iasri.delhi.nic.in>.

Pagprodukto sang Similya sang Isda Para sa Akwakultura sa Southeast Cambodia:

Ang Paghatag sang Responsibilidad sa Lokal nga Gobyerno (Decentralization) – Ang Dapat nga Pakadtuan?

Olivier Delahaye Gamucci, Graham C Mair and Harvey Demaine

Kasayuran

Ang isda isa ka importante nga bahin sang diyeta sa Cambodia kag sa masami halin ini sa kadagatan. Ugaling, natamasaan na ini sang labi kag mahimo nga indi na bastante makaigo sa nagadako nga kinahanglanon. Gani, ang akwakultura ang may daku nga importansiya sa palaabuton nga kaseguruhan sa pagkaon sang Cambodia, nga sa diin ang nagakaigo nga kadamuon sang similya ang importante nga kinahanglanon. Sa kabilugan, ang infrastruktura sa Cambodia indi pa gid matin-an, limitado pa ang panghulag sang mga mangingisda kag ang *mobile trading networks* makitan lang sa mga mauswagon nga lugar. Ang mga mangingisda nagakinahanglan sang similya nga makuha sa lokalidad kag sa nagakaigo nga inughulog nga kinahanglanon. Ang *availability* sang nagakaigo nga sahi kag maayo nga kalidad sang similya (buot silingon, maayo nga pagsagud kag superior nga lahi) amo man ang imortante nga mga isyu. Sa subong, ang similya sa Cambodia nagahalin lang sa limitado nga kadamuon sang dalagko nga lugar palabutuhan (*hatcheries*) nga yara nahamtang sa mga mauswagon nga lugar, nga may *centralized* apang wala pa madebelop nga sistema sa pagpanghatag. Resulta, ang similya nga yara sa mga lugar sa kaumahan indi gid sampat sa kinahanglanon.

Ang konteksto sa Pagtuon

Para mapat-ud ang mga oportunidad kag problema sa pagprodukto sang similya sa Cambodia, isa ka lapnag nga pagsayasat ang ginhimo sadtong Enero hasta Abril 2002 sa apat ka napilian nga mga probinsiya sa southeast Cambodia. Ang pagsayasat nakatuon sa paghimo sang isa ka may sistema nga pagpakita sang pagprodulto sang similya, nga nagalakup sang teknikal, institusyonal, pisikal, *economic* kag pagbuyloganay nga mga aspeto.

The State of the System: A Case for Decentralization

Ang pagtuon nagpakita nga ang nagakalain-lain nga tipo sang manugsimilya maggrupo sa apat ka kategoriya halin sa gobyerno ukon *donor-funded* ukon *centralized* nga mga sistema hasta sa magagmay nga mga manugsimilya. Ang pagsayasat sang importante nga mga isyu nagapakita nga ang mas *centralized* kag publiko nga mga sistema, indi tayuyon sa aspeto-pinansiyal, napaslawan sa epektibo nga pagpanghatag sang similya sa kadam-an nga lugar sa kaumahan kag nakaapekto sa padayon nga pag-uswag sang pribado nga sektor paagi sa kompetisyon. Ang *decentralized* nga sistema ang mas nakasabat sang kinahanglanon sang mga mangingisda sa kaumahan.

Dumalagko nga pagprodukto sang similya sa Toul Krasang, nga ginadumalahan sang SCALE (wala) kag isa ka gamay nga hatchery nga ginadumalahan sang mangingisda sa uma (tuo), ang duha ka sobra ka lagyo nga sistema sa pagprodukto sang similya.

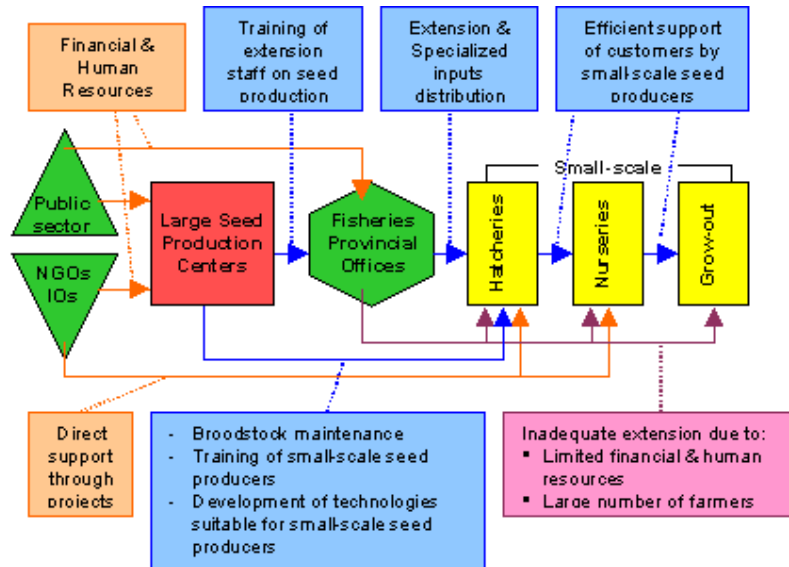
Ang sektor sang mga magagmay nga pagprodukto sang similya naga-umpisa pa lang, kag sa masami nagagamit sang limitado nga pasilidad kag inprastruktura, apang madinalag-on nga nagapangatubang sang mga paghangkat. Ang ini nga sektor *innovative, flexible* kag mas makahatag sang kinahanglanon nga suporta sa mga mangingisda. Ang kakulang sang teknikal kag pinansiyal nga soprtasupport, upod sang kakulangan sang mga kinahanglanon, ang pinakadaku mga prproblema sang *hatcheries* sa kaumahan. Ang pagdumala sang lahi sang ginapabuto (*broodstock*) napakita nga indi nagakaigo sa tanan nga mga manugsimilya, lakip ang dalagku nga mga *hatcheries*, nga nagapakita sang pagpigaw sang lahi (*genetic degradation*) nga resulta sang *genetic drift, inbreeding* kag *hybrid introgression* nga nagakatabo kag gaapekto sang *culture performance* sa palaabuton. Ang iya sang publiko ukon NGO nga *hatchery production* nagamentinar sang daku nga produkto sang sa magagmay nga manugsimilya, apang ini nga mga *hatcheries* nagapangatubang sang mabaskug nga kompetisyon, bangud yara sila nakatipon sa isa ka limitado nga lugar, kag nagapangatubang sang wala nagagiho kag naganubo nga kinahanglan. Sa pihak nga bahin, ang mga magagmay nga manugsimilya nagareport sang nagadamo nga kinahanglanon sa similya, nga may limitado nga kompetisyon, kay bangud ang paglapnag sang akwakultura nagakatabo lamang sa kaumahan.

Centralized and Decentralized nga Estratehiya sa Pagprodukto sang Similya

Sa umpisa nga mga tinuig sa pagtin-ad sang akwakultura, nga limitado ang galamiton (*resources*) kag ihibalo, ang centralized nga estratehiya sa pagprodukto sang similya sa masami napamatud-an nga epektibo (*justified*). Sa subong, maathag nga makita nga ang mga mangingisda sa southeast Cambodia makabentaha sa ini nga pagpadulong pakadto sa pag-decentralize sang similya. Ang ini nga pagkambyo sa estratehiya nangin madinalag-on sa iban nga pungsod sang Asya, sa diin ang pribado nga mga negosyante (*entrepreneurs*) ang sa subong nagadominar sang pagprodukto sang similya sang isda. Samtang ang mga merkado sang isda kag inprastruktura naga-uswag sa mga lugar sa kaumahan, ang kinahanglan sa similya nagadaku kag mangin importante sa aspeto sang kalidad kag sahi, nga magahingyo sang pagtuhaw sang mga *commercially-oriented* nga manugsimilya kag sang pag-establisar sang *middlemen networks*. Sa idalum sini nga pagtuhaw sang mga sistema sa pagsuplay sang similya, ang mga dalagku kag *centralized* nga mga *hatcheries* sang gobyerno kag NGO puwede nga magkambyo sang lugar bilang daku nga manugsuplay sang similya, pakadto sa pagpaseguro sang lapnag nga ng suplay sang kalidad nga similya kag *broodstock*.

Decentralizing sang Suplay sang Similya

Ang *decentralization* sang suplay sang similya mapatuman paagi sa pa pagpatigayon sang pagpatin-ad sang magagmay nga network sa pagpanghatag sang similya sa bilog nga pungsod (tan-awa ang pigura). Mga publiko ukon NGO *hatcheries' resources* dapat nga magamit para maghatag sang suporta sa pribado nga sektor, kay sang sa pagpabudlay sini paagi sa kompetisyon paagi sa pagpadamo sang produkto sang similya. Ang mga hilikuton halin sa NGO ukon probinsiyal nga mga opisina dapat nga *ma-target* sang labi sa mga magagmay nga manugsimilya, paghanas sa nagakalain-lain nga aspeto sang akwakultura kag sa paghatag sang teknolohiya, para makapundar sang isa ka epektibo nga pagbuyloganay (*chain of support*)halin sa manugsimilya pakadto sa ila mga kliyente. Ugaling, mangin posible lang ini kon may yara nga ibutang nga mga klaro nga desisyon kag estratehiya, ang mga manug-obra sang mga polisa, nga nagakinahanglan sang konsultasyon sang tanan nga mga may kahilabtan sa pag-uswag sang akwakultura sa Cambodia.

Ang Pagtukod sang isa ka small-scale decentralized seed distribution network (asul)

Si Olivier Delahaye Gamucci katapo sang SEAFDEC Secretariat, Bangkok, Thailand, kag sadto isa ka AIT masters student. Kandy Graham C Mair and Harvey Demaine katapo sang Asian Institute of Technology, Bangkok, Thailand. Ang mga manunulat mapakig-angotan paagi kay Olivier Gamucci sa <odega@seafdec.org> ukon paagi kay Graham Mair sa <gcmair@ait.ac.th>.

Nahanungod sa STREAM Journal

Ginabantala sang STREAM – Support to Regional Aquatic Resources Management
 Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) Secretariat
 Suraswadi Building
 Department of Fisheries Compound
 Kasetsart University Campus
 Ladyao, Jatujak, Bangkok 10903
 Thailand

Editorial Team

Graham Haylor, STREAM Director
 Le Thanh Luu, STREAM Vietnam National Coordinator
 William Savage, STREAM Communications Specialist
 Sonia Seville, STREAM Philippines National Coordinator
 Thay Somony, STREAM Cambodia National Coordinator

Katuyuan

Ang STREAM Journal ginabantala kaapat ka beses ukon *quarterly* sa isa ka tuig para mapasanyog ang partisipasyon, komunikasyon kag polisa nga nagasuporta sa palangabuhian sang mga imol nga nagapanginpulos sang dunang manggad sa kadagatan sa Asya-Pacifico, kag magpundar sang pagpakig-angot sa mga nagadumala sang dunang manggad sa kadagatan kag sang iban nga mga sektor sa iban nga rehiyon. Ang STREAM Journal nagasakop sang mga isyu nga angot sa mga tawo nga ang palangabuhian nagalakip sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, labi na gid sa mga tawo nga limitado ang palangabuhian, kag gobyerno, non-government kag internasyonal nga practioners nga nagakipagbahin sa ila sa komunidad. Ini nga mga isyu, nagalakip sang pagtuon, pagdumala sang konplikto, impormasyon, kag teknolohiya sa komunikasyon, pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, layi, palangabuhian, gender, partisipasyon, mga tawo nga may kahilabtaan sa sini nga isyu (stakeholders), polisa kag komunikasyon.

Isa man ka importante nga katuyuan sang STREAM Journal ang paghatag sang oportunidad nga mabatian ang mga talagsa lang mabatian nga mga tingog kag mabalhag sa isa ka propisyunal nga pahayagan nga praktikal kag medyo *academic*. Ang unod sang STREAM Journal indi dapat hunahunaon nga nagapabutyag sang panan-awan sang bisan ano nga organisasyon ukon ahensiya kundi pahayag sang mga indibidwal sunu sa ila inagihan. Samtang ang manunulat responsable sang ila mga artikulo, ang STREAM nagarekognisar kag naga-ako sang responsibilidad sa kon ano man nga *editorial bias* o kakulangan.

Distribusyon

Ang STREAM Journal may yara nga tatlo ka mga format:

- ang *electronic version* nga pagaprintahon kag gipangtag sang STREAM Communication Hubs
- ang version nga puwede makuha kag ma-download sa PDF format halin sa STREAM Website sa www.streaminitiative.org. kag
- ang printed nga version nga ginapanagtag gikan sa NACA Secretariat.

Kontribusyon

Ang STREAM Journal nagahingyo sang kontribusyon sang mga artikulo nga may interes sa mga nagagamit sang mga dunang manggad sa kadagatan kag sa mga tawo nga naga-obra upod sa ila. Ang STREAM Journal nagasuporta man sang mga upod sa trabaho nga naga-obra sa komunidad para magdukumento sang ila mga inagihan sa mga pahina nga ini.

Ang mga artikulo dapat masulat sa simple nga Ingles kag indi magasobra sa 1,000 ka tinaga ang kalawigon (mga duha ka pahina sang A4 sa single-spaced text).

Ang mga kontribusyon puwede mapadala kay William Savage, STREAM Journal Editor, sa savage@loxinfo.co.th. Sa dugang pa nga kasayuran, makig-angot kay Graham Haylor, STREAM Director, sa ghaylor@loxinfo.co.th.

Nahanungod sa STREAM

Ang Suporta sa Rehiyonal nga Pagdumala sang Dunang-Manggad sa Kadagatan ukon Support to Regional Aquatic Resources Management (STREAM) isa ka inisyatibo nga gindesyano sa sulod sang lima ka tuig nga Obra Programa sang Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA). Ang katuyuan sini amo ang pagsuportar sang mga ahensiya kag institusyon sa :

- Paggamit sang mga yara na kag mga palaabuton nga inpormasyon sa mas epektibo nga paagi,
- Pag-intyende sang tul-id sa mga palangabuhian sang mga imol
- Pagbulig sa mga imol nga maka angkon sang mas labi nga impluwensiya sa pagdihon sang mga layi kag pamaagi nga may epekto sa ila pangabuhi

Ang STREAM magahimo sini paagi sa pagsuporta sang mga pang-kauswagan nga polisa ukon layi kag mga pamaagi sang mga nagabulig nga institusyon, kag pagpasanyog sang ila abilidad sa:

- Pagpahatpahat sang mga isyu nahanungod sa pagdumala sang mga dunang manggad sa kadagatan nga naga apekto sang palangabuhian sang mga imol
- Pagmonitor kag pagbinagbinag sang mga nagakalain lain nga pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan
- Paghatag sang inpormasyon ,kag
- Pagpakig-angot sa mga sektor kag mga kapungsoran

Ang STREAM nga inisyatibo nasandig sa pagbinuligay, nga nagalakip sa pagbuyloganay sang mga nagpundar nga grupo (AusAID, DFID, FAO and VSO) nga nagasuportar sang NACA. Ini naggamit sang komprehensibo nga paagi, nga nagatuyo sa pagpaalinton kag pagpakig-angot sa mga katawhan nga may kahilabtan sa pagdumala sang aton manggad sa kadagatan kag pagbulig sa ila sa pagpasanyog sang desinyo sang inisyatibo, implementasyon kag pagdumala.

Ang pagbuyloganay nga obra ginapakig-angot sa kada pungsod paagi sa Nasyonal Coordinating Teams kaupod ang Nasyonal nga Koordineytor (isa ka senyor kag nasyonal nga empleyado sang gobyerno) kag sang Communications Hub Manager (isa ka full-time nga nasyonal nga opisyal nga suportado sang STREAM sa una nga duha ka tuig) kag naga-angot sa madamo nga mga pumuluyo nga may kahilabtan. Ang Communications Hub may yara nga sistema sang komunikasyon nga nagalakip sang *hardware, software*, paghanas, suporta sa teknolohiya sa inpormasyon kag pagpakig-angot kag suporta sa pagpauswag sang katawhan, kag ang pagpakig-angot paagi sa internet.

Ang nasyonal nga koordinasyon ginagiyahan sang Pungsodnon nga Dokumento sa Stratehiya ukon Country Strategy Paper (CSP) nga tuigan nga gina-repaso kag gindihon sang Koordineytor kag Hub Manager paagi sa pagpakighinun-anon sa mga pumuluyo kun sa diin sila nagapakig-angot sang masami. Ang CSP nagakilala sang mga importante nga isyu, nagapakita sang rehiyunal nga pakig-angot, nagaplano kag nagaprayurid sang mga importante nga dapat himuon kag nagapangita sang pundo para sa mga stratehiya gikan sa STREAM ukon sa iban pa (nga may pagbulig gikan sa STREAM).

Ang Rehiyonal nga Opisina sang STREAM (nga nahamtang sa NACA Secretariat sa Bangkok) nagahatag direksiyon sa inisyatibo, nagabulig sa rehiyonal nga koordinasyon kag nagahatag pundo kag nagadumala sang mga nagakalain lain nga yunit sa palangabuhian, pagpasanyog sang polisa, komunikasyon kag mga espesyal nga isyu. Ang sentro sang kumonikasyon naga-angot sang mga inter-aksyon, mga natun-an sa leksiyon kag aktibidades sang paghugponganay.

Ang implementasyon sang STREAM isa ka sulitsulit nga pamaagi, nga ginsugoran sa Cambodia kag Vietnam kag igapalpnag sa bilog nga Asya-Pasipiko sa diin ang mga oportunidad yara sa pagbulig sang kaimulon kag pagpasanyog sang maayo nga pang gobyerno, samtang ang eksperiyensiya naagyan, ang leksiyon nga natun-an, ang epekto napakita kag ang dugang nga pundo naangkon. Ang estratehiya sang komunikasyon sang STREAM may katuyuan sa pagdugang sang epekto sini paagi sa pagpaseguro nga ang mga ihibalo kag abilidad napahibalo sa mga pamaagi sang pagkambiyo sa bilog nga rehiyon, kag ang mga leksiyon nga natun-an ginapalpnag sa bilog nga Asya-Pasipiko. Ang STREAM Journal kag ang kaupod sini nga Diskusyon nga Pagpakighinun-anon sa STREAM Website, mga parte sang sini nga stratehiya.

STREAM National Communications Hub Managers

Cambodia: Sem Viryak <cfdo@camnet.com.kh>

Philippines: Elizabeth Gonzales <streambfar-phil@skynet.net>

Vietnam: Nguyen Song Ha <nguyensongha@fpt.vn>